

RÉVÉSZ BÉLA  
egyetemi docens

A TITKOSSZOLGÁLATI TÉMAKÖRÖK POLITIKATUDOMÁNYI KUTATÁSNAK ÉS OKTATÁSÁNAK  
LEHETŐSÉGEIRŐL  
(HABILITÁCIÓS ELJÁRÁS ÖSSZEFOGLALÓ TÉZISEI – 2019)

BEVEZETÉS

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Politológiai Tanszékén közel két évtizedes hagyománya van a – gyűjtőfogalommal – titkosszolgálati témakörök oktatásának. Ez az időszak kevésnek is tűnhet, ha a politikatudományok hagyományos oktatási rendszerének klasszikus témaköreivel vetjük össze, amely ismeretek diszciplináris átadása magának a modern társadalom politikai rendszerének a megjelenésével tekinthető egyidősnek. Mégis mindenképpen jelentős ez a néhány évtized annak az adósságnak a törlesztése szempontjából, hogy a legkülönbözőbb szolgálati ágak képzési-oktatási rendszerétől eltekintve a titkosszolgálatokra vonatkozó „civil” tudásátadásnak a korábbi időkben jóformán semmilyen jelével nem találkozhattunk. A Tanszéken megkezdett munka kezdetben – a „könnyebb ellenállás” irányába haladva – a hazai, rendszerváltás előtti időszakban működő állambiztonsági rendszer bemutatására vállalkozott [„A diktatúra állambiztonsági rendszerének politológiai vizsgálata (1950-1990”)]. Nem sokkal később, a történeti háttér változatlan felhasználása mellett a titkosszolgálatoknak inkább a politikatudományi vonatkozásai kerültek előtérbe, módszertanilag ugyanazokat a megközelítési lehetőségeket alkalmazva, amelyek más, „bevett” témakörök elemzése során is használatosak [„Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéseihez”]. Ezzel egy időben az összehasonlítás igényével, illetve a világpolitikai kontextus figyelembevételével a külföldi szolgálatok bemutatása is megkezdődhetett [„A titkosszolgálatok és a nemzetközi politika változásai”, „Az Európai Unió tagállamai biztonsági szolgálatainak hírszerző és elhárító szerepe”]. A kérdéskör elméletitörténeti vonatkozásainak vizsgálatát a mindenkori állami főhatalom stabilizálására irányuló hadtudományi, illetve titkosszolgálati nézetek szisztematikus összefoglalása indokolta [„Az állami szuverenitás védelmére vonatkozó nézetek változásai”]. A titkosszolgálatok a modern társadalomban egyre inkább a nyilvános szabályozás keretei között működnek, ezért a jogdogmatikai szempontok igényelték a sajátos alkotmány- és közigazgatástani aspektusok bemutatását is. [„A nemzetbiztonsági igazgatás közigazgatástani kérdései”]. Mivel a mindenkori titkosszolgálatok működésének lényegét azon titokban végzett információszerző és

elhárítási ténykedések sora jelenti, amelyeket az állami főhatalom megóvása érdekében fejtenek ki, ezen problémák vizsgálata is önálló kurzus indítását igényelte [„A titkosszolgálati eszközök alkalmazásának kérdései”]. Néhány további tantárgy esetében pedig a közös kutatási területek tették szükségessé a titkosszolgálati vonatkozásokra történő kitekintést [„Politikai pszichológia”, „Manipuláció és ellenőrzés a »diktatúrák választásain«”] A Kar oktatási rendszerének megfelelően fenti kurzusok az állam- és jogtudományi képzésen túl főként a politológia szak és a nemzetközi tanulmányok szak [BA, MA] hallgatói számára kerültek meghirdetésre. Az fokozódó hallgatói igényeket nem csak a kurzusok iránti (illetve az azokon tapasztalt) növekvő érdeklődés jelzi, de jelentős számban készültek, készülnek évfolyam és szakdolgozatok a fenti témakörökben. A magyar, illetve angol nyelvű doktori képzés, valamint az Erasmus program hallgatói számára is több kurzus kerül meghirdetésre [Political Sciences and the Analysis of Security Services; Legal, political, sociological, historical and psychological issues of secret services; A titkosszolgálatok vizsgálatának jogi, politológiai, szociológiai, történeti és pszichológiai kérdései]. (RÉVÉSZ 2018)

Az alábbiakban azokra a tartalmi és módszertani kérdésekre igyekszünk röviden kitérni, amelyek az elmúlt években a titkosszolgálatok kérdéseinek politikatudományi oktatása során megfogalmazódtak, és amelyek az államtudományok oktatás során más tudományterületek közös kutatási lehetőségeit is felvázolhatják.

## I. A TITKOSSZOLGÁLATOK VIZSGÁLATÁNAK FŐBB TERÜLETEI

1. Ha abból indulunk ki, hogy a titok lényege a fordított, azaz „negatív kommunikáció,” esetleg a „tudatos elrejtés,” akkor máris azzal a sajátos paradoxonnal találkozunk, hogy a megismerés szempontból leginkább akadályozott területekre nézve alakul ki a legintenzívebb társadalmi igény az így kialakult-kialakított információs vákuum megszüntetésére. A mindenkori „miért” kérdésre adható válaszok elmaradása fokozza a kognitív bizonytalanságérzetet, az elmaradt információk pedig növelik a magyarázatok hiánya miatti társadalmi feszültséget. Ráadásul a titok nem egyszerűen szubjektív információhiányt jelent, hanem az is szükséges hozzá, hogy a tulajdonképpeni informátor szándékosan váljon „dekommunikátorrá”, azaz az információk birtokosa ezen ismeretek tudatos elrejtőjévé. Ily módon a titok nem egyszerűen a normális kommunikációs folyamatok szándékos megakadályozását jelenti, hanem eleve tartalmazza a közöttük lévő aktív társadalmi viszonyt, *konfliktusaik kölcsönhatását* is.

Ugyanakkor láthatók a titok természetének *relatív és történeti* vonatkozásai is. Különböző kultúrák, szubkultúrák, csoportok és intézmények eltérő hírszükséglettel rendelkezve más-más információk elmaradását tekintik nem-kommunikációnak, titoknak. A korábban nyilvános tartalmakat utóbb védelmébe veheti a titkolózás, miközben ez a tendencia megfordítva még inkább igaz: ami korábban titok volt, az később már nélkülözheti e védelmet. Nem véletlen, hogy Jürgen Habermas éppen az abszolút államiság árkanum-gyakorlatának történelmi meghaladottságából vezeti le a társadalmi nyilvánosság kialakulásának XVIII. századi kezdeteit.

A polgári nyilvánosság az állam és a társadalom közötti feszültségi térben bontakozik ki és bizonyos embereknek, csoportoknak hatalmában áll ezt a határt ellenőrizni, azaz a közre tartozó dolgok egy részét nem-nyilvánosnak minősíteni. *A titok ebből a szempontból nyilvános és a nem-nyilvános közötti, elmosódott kontúrral körberajzolható zóna.* A titok éppen azért lehetséges, mert létezik a dolgoknak egy „előzetes”, közmegegyezésen alapuló besorolása a „köz” és a „magán” osztályába; *csak az az ügy minősülhet titoknak, amely természete szerint a nyilvánosságra tartozó.* Így a titok fogalmát nem csupán az ügy tartalmi, hanem hatalmi aspektusával is definiálhatjuk. Másképpen mondva: „a hatalomnak van valami titkos képessége, ha egyszer titokként jeleníti meg magát”. (RÉVÉSZ 2007)

Politológiai szempontból az a kérdés, miként írja át folyamatosan a *nyilvános és nem-nyilvános határait a hatalom.* A konfliktus lényege az, hogy miközben a nyilvánosság hívei igyekeznek a „természetes” határokat helyreállítani és a közre tartozó ügyeket mindenáron a köz elé vinni, eközben a politikai hatalom ezeket – kisebb-nagyobb mértékben, de folyamatosan – titokban kívánja tartani. (Innen ered a „titok = rossz”, „nyilvánosság = jó” félrevezető kép.) Ebben az értelmezésben a titok és a nyilvánosság a viselkedési stratégiák összességeként interpretálódik, amely a nyilvános és nem-nyilvános határvonalának *ellenőrzésére, módosítására* irányul. Végző soron hatalmi harcok döntenek el, hogy mi válik láthatóvá, s mi marad elrejtve. A hatalmon lévő csoport nyilván annál erősebbé válik, minél több információt sikerül eltitkolnia.

Amikor az első közösségek, államok történetében megfogalmazódott az igény, hogy titkaikat – egzisztenciájuk védelmében – megőrizték, máris megjelentek az ellenérdekeltek személyek, csoportok, akik ezeket a titkokat éppen meg akarták szerezni. Ezért a mindenkor hatalmi struktúra igen korán kijelölte azokat a hierarchikus pozíciókat, amelyekhez a saját titkok megvédésének, illetve mások titkai megszerzésének a funkciói kapcsolódtak. A titkokkal való rendelkezés vagy az azoktól való megfosztottság mindenkor *státuszkijelölő funkcióval*

rendelkezik: a hierarchiában az lesz valamely személy autoritásának, privilégiumainak, és a források újraelosztásából való részesedésének mércéje, hogy az államtitkok mekkora hányadának van birtokában. Aki viszont nem részesedik a titkokból, annak nincs is lehetősége a hatalom gyakorlásában részt venni.

A titok, mint érdekalapú megismerési konfliktus elemzéséből adódó egyik lényeges következtetés, hogy variációitól függetlenül, a *titok mindig két szubjektum aktív viszonya*, amit valamilyen *ellentét* generál. A titok szférája *reális vagy potenciális viszony*, amely két vagy több egyén között, vagy egyének csoportjai között jön létre. A titok nem mindig kapcsolatos az igazsággal. Lehetséges, hogy a dekommunikátor hamis gondolatok vagy ismeretek elterjedésének korlátozására törekszik, a titokkutató pedig a hazugságot keresi. Mindez a titokban tükröződő ellentét jellegétől függ. Szigorúan véve a *titok az emberek közötti kapcsolatok és viszonyok természetes állapotának megbontására irányuló aktív erőfeszítés*. Az emberi tevékenység alapja ugyanis az együttműködés, ami pedig nem lehet kommunikáció nélkül. Ha valaki tudatosan korlátozza vagy megszünteti a kommunikációt, mindig olyan szociális viszony ellen cselekszik, amely segítené őt és mást szándékai vagy érdekei megvalósításában. A többiekkel való ellentét teszi bizonyos törekvéseit valamilyen titok tartalmává, a kommunikáció korlátozására irányuló viselkedés motivációjává. De a titok nemcsak megnyilvánulásában, hanem *okainál* fogva is társadalmi jelenség, bármennyire személyesnek látszódjék is a szituáció, amely ezt hordozza.

A politikai titoknak éppen az a sajátossága, hogy *minden elemében és formájában kollektív természetű*. A politika világában csak látszat, hogy lehet a titoknak individuális szubjektuma. Mindig valamilyen emberi közösségnek a titkáról van szó, ahogyan a hatalmi hierarchia csúcsán sem állhat abszolút értelemben egyetlen egyén. A politikai titok a különböző társadalmi csoportosulások közötti rivalizálás eleme, így az emberek csoportjainak közös állapotát jelenti. Míg például a gazdasági titok társadalmi jellege ellenére személyes titok is lehet, addig a politikai titok elképzelhetetlen személyes titokként (miközben természetesen a politikusnak is lehetnek személyes titkai).

A politikai harcnak ez a vonása közvetlenül rányomja bélyegét a *politikai titok belső szerkezetére* is. Konkrét állapotként ezt mindig adott mértékű, csoportok közötti kommunikáció előzi meg, vagy egy ilyen kommunikációs folyamat eredményeként jelentkezik. A tudat rejtett állapota ilyenkor a csoportok közötti viszonyt jelenti, és már létezésével is egy meghatározott emberi közösség információs áramlatait jelzi. Innen ered például az *összeesküvés* valamennyi nehézsége is, hiszen a politikai titok nagy számú szubjektuma sokkal nagyobb támadási felületet nyújt, mint a titoktartás bármely más formája. Minél szélesebb körű és minél

összetettebb a politikai titkot hordozó csoport, annál rövidebb ideig őrizhető meg a titok. Ugyanakkor minél kevesebb embert foglal magában a titokkör, annál kevésbé stabilak a politikai hatalom alapjai. Ezért a *szubjektumok száma és a bizalmasság foka közötti optimális arány* létrehozása mindig együtt jár az egyik vagy másik partikuláris érdeknek, mint politikai titoknak a kialakulásával. Nem véletlen, hogy a társadalmi titkok kategorizálásának hierarchiájában a politikai titok kerül a legmagasabb helyre. Megőrzését minden állampolgár kötelességének tartják, elárulása morálisan elítélendő, jogilag pedig szankcionálandó, hiszen a titkot kiadó személy ezzel a közösségnek, illetve az azt védelmező államnak okoz kárt.

A titokgazda azon törekvését, hogy valamely információ elterjedését engedje vagy megakadályozza, általában a feltételek és kölcsönhatások meghatározott komplexumának *biztonságáról kialakult meggyőződése* határozza meg. Amikor el kívánja rejteni gondolatait, erőfeszítésének motivációja leggyakrabban abból a kívánságából fakad, hogy megvédje, megőrizze érdekeit valamilyen ellenséges hatással szemben. A *biztonság és a titok közötti kapcsolat* érvényes mind az egyén, mind a különböző emberi közösségek viselkedésére. De amíg az egyén esetében a titok megőrzése vagy megosztása egyszemélyi magatartás, addig társadalmi méretekben ezt a funkciót többnyire a *titkosszolgálati szervek* teljesítik. A társadalom többnyire nem a válságos, konfliktusos helyzetekre készül fel. De ha egy konfliktusszituáció tárgya a közösség egzisztenciális fennmaradásával kapcsolatos titkokért folyó harc, akkor mindig a titkosszolgálatok jelentik az összeecsapás sikerének legfontosabb társadalmi tényezőjét.

2. Mi az a kutatási anticipáció, amely bátorítást nyújthat a titkosszolgálatok politológiai tanulmányozásának elindításához? Mindenekelőtt az a fikció, hogy módszertani szempontból „normális” *társadalmi tényként* tekintünk a kutatás tárgyára és a tudományos megismerés eljárási szabályainak megfelelően igyekezünk belső összetevőit vizsgálni. A kérdés az, hogy az ilyen alapon szerveződő tudás egyáltalán igényt formálhat-e az ismert episztemológiai kritériumok szerint – mint az igazságra való törekvés, a megalapozottság igénye, a tévedhetetlenség elutasítása, a bizonyítottság (de legalábbis az igazoltság), az elméletalkotásra törekvés, az általánosság és objektivitás, stb. – a „tudományos” jelzőre.

Ha a politológia határain belül a titkosszolgálatok problémakörét explicit kutatási-oktatási témának tekintjük, úgy elkerülhetetlen azon tudományterületek áttekintése, amelyek már korábban is érintették a témakör egye vonatkozásait. Az implicit titkosszolgálati elemzések

közül az *alkotmánytan, a közigazgatástan, a biztonságpolitikai kutatások, valamint a rendészeti tudományok* körébe tartozó részterületek vizsgálódásait érintjük a továbbiakban.

2. 1. A korábbi Alkotmánynak „A Magyar Honvédség és egyes rendvédelmi szervek” címet viselő VII. fejezete határozta meg a Magyar Honvédség és a Rendőrség alapvető feladatait, de a nemzetbiztonsági szolgálatokat viszont e tekintetben nem nevesítette. Az Alaptörvény viszont elkülönítve, önálló fejezetben foglalkozik – a rendőrséggel együtt – a nemzetbiztonsági szolgálatok kérdéseivel. A kétféle szabályozás közös annak a megállapításában, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai nem lehetnek tagjai pártnak, és nem folytathatnak politikai tevékenységet, illetve hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezetére, működésére vonatkozó részletes szabályokat, a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásának szabályait, valamint a nemzetbiztonsági tevékenységgel összefüggő szabályokat sarkaltos törvény határozza meg. Az Alaptörvény viszont a nemzetbiztonsági törvényből beemelte a Kormány irányítói jogkörére, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladataira vonatkozó rendelkezéseket.

Az Alaptörvényt nem érintve, de a szolgálati struktúrát nagyobb mértékben átalakító, 2011. november 28-án elfogadott törvényi szabályozás a nemzetbiztonsági törvény elfogadása óta húzódó vitás kérdést – szükség van-e öt nemzetbiztonsági szolgálatra? – zárta le azzal a megoldással, hogy a Katonai Felderítő Hivatal és a Katonai Biztonsági Hivatal összevonásával megalakította a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatot. Csekélyebb érdeklődést váltott ki, hogy a miniszterelnök a belügyi és külügyi tárcák között hanyódó Információs Hivatal irányításával összefüggő miniszteri hatásköröket végül 2012 nyarán a Miniszterelnökséget vezető államtitkárra ruházta át.

Ettől kezdve Magyarország nemzetbiztonsági szolgálatai: az *Információs Hivatal*, az *Alkotmányvédelmi Hivatal*, a *Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat*, és a *Nemzetbiztonsági Szakszolgálat*, majd a nemzetbiztonsági törvény 2016-os módosítását követően kiegészülve a *Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központtal*.

A rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok politikai függetlenségére nézve az Alaptörvény csupán a *hatalommegosztással összefüggő összeférhetetlenségi szabályokat* tartalmazza. Így az Alaptörvény a korábbi Alkotmány részletes szabályaival ellentétben csak annyi követelményt támaszt, hogy a hivatásos állományban állók nem lehetnek tagjai pártnak és nem folytathatnak politikai tevékenységet. A hivatásos szolgálati viszonyban állók depolitizáltságának követelménye egyben a jogállamiság és a plurális demokrácia követelménye. A rendőrség tagjai ugyanis az államot képviselik, és kényszerítő hatalommal

rendelkeznek, amelynek gyakorlása során különösen fontos a pártsemlegesség követelménye és a politikai befolyás kizárása.

Ha közelebbről is megnézzük az Európai Unió tagállamainak nemzeti alkotmányait, kiderül, hogy az immár Nagy-Britannia nélküli huszonhét tagállam közel fele, tizenkettő, semmilyen formában nem tartja fontosnak, hogy legfelső jogforrási szinten foglalkozzék a titkosszolgálatok kérdéseivel. Ezek Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Horvátország, Írország, Lettország, Luxemburg, Spanyolország, Svédország, Szlovénia. A „nemzetbiztonság” („national security”) kifejezéssel hét ország alkotmányban találkozhatunk: Bulgária, Észtország, Görögország, Hollandia, Olaszország, Románia (négyeszer is), Szlovákia. Ezek többsége bizonyos alapjogi, illetve nemzetbiztonsági értékek kollíziója esetén kíván kivételes prioritást biztosítani a titkosszolgálatoknak. Ebből a szempontból igen sajátos a szabályozása a portugál alkotmánynak, amely nem csupán a hivatásos állománynak, de a titkosszolgálati ügynököknek is korlátozza gyülekezési, tüntetési, egyesületek alapítási jogát. A Lengyel Köztársaság Alkotmánya szótárában viszont – a többi alkotmánytól eltérően – keveredni látszik a nemzetbiztonság – „national security” –, és az állambiztonság – „state security” – kifejezések használata. (JENSEN, Carl J. – McELREATH) Mindez azért különös, mert a rendszerváltás utáni közép-európai országok általában következetesek abban, hogy az egypártrendszer körülményei közötti szolgálatok az „állami”, míg a már a jogállami követelményeknek megfelelő titkosszolgálatokat a „nemzeti” jelzővel illetik.

2. 2. *Államtani* szempontból érdemes a titkosszolgálatoknak a *szuverenitásvédelemhez* való viszonyát is érinteni. Általában véve az állam csak akkor és annyiban képes megőrizni főhatalmát a közösség viszonyainak irányítása fölött, ha az ezen pozícióját illegitim módon megszerezni/befolyásolni kívánó belső és külső hatalmi tényezők törekvéseinek sikerrel tud ellenállni, azaz képes ezeket időben felderíteni, megelőzni, elhárítani, megakadályozni. Ez a konfliktus igen korán nyilvánvalóvá tette, hogy az egyes államok, illetve az állam és a társadalom között kialakult alapfunkciókon túl az államnak kezdettől fogva önálló tevékenységi iránya saját belső hatalmi pozícióinak fenntartása, megőrzése. Az állam védelme így kettős értelemben is része a suverenitás lényegének. Egyrészt a főhatalom kifelé irányuló – az államok közötti, továbbá a társadalom irányába mutató – cselekvési szabadságának előfeltételeit biztosítja, másrészt hatalmi szubjektumként a legfontosabb tényezője a változó mértékben, de mindig soktényezős politikai szerkezetnek.

Az állami suverenitás és az állam biztonsága viszonyának vizsgálata a politológia és az államelmélet hagyományos problematikájának viszonylag kevésbé kutatott témaköre.

Pedig a kérdésre, hogy vajon tekinthető-e az állam szuverenitásának – mint hatalmi struktúrák, normák, tevékenységi formák, funkciók sőt, eszmék, értékek, attitűdök és szerepek összességének – a védelme önálló, autentikus kutatási objektumnak a politikatudomány és az államelmélet számára, feltétlenül igen a válasz.

2.3. A titkosszolgálatok vizsgálatának – mint implicit kutatási témának – *közigazgatástani* befogadása mellett a korábbi közigazgatástani irányzatok különféle indoklásokkal érveltek. Mégis a rendszerváltás utáni új normativista szemléletben a jogállamisághoz visszatérő titkosszolgálatok jogdogmatikai elemzése nem kapcsolódott össze ismét az évszázaddal korábban már Concha Győző által is természetesnek tartott *politikai látásmóddal*. A koherensnek látszó jogi szabályozás normativista szövegértelmezése így nem terhelte meg magát a kritikai feldolgozás feladataival, válaszai jobbára a problémamentesnek tűnő intézményi keretek egyszerű bemutatására szorítkoztak. Így elégségesnek látszódott a közrend, a közbiztonság, a belső rend fogalmihoz – a rendőrséghez hasonlóan – hozzárendelni a „nemzetbiztonsági igazgatást” és a kettőt együttesen *rendészeti igazgatásnak* lehetett elnevezni. Az e tekintetben definiált rendészet „olyan jogilag szabályozott közigazgatási, illetve államigazgatási – szükség esetén közhatalmi eszközökkel is operáló – tevékenység, amely a közbiztonság (közrend) – és a belső rend megzavarásának megakadályozására, esetenként megelőzésére, a megzavart rend helyreállítására irányul”. (FARKAS) Arra nézve pedig, hogy a titkosszolgálati tevékenység miként határozható meg „igazgatási” tevékenységként tulajdonképpen csak az a válasz található, hogy a rendészeti igazgatás másik alanya, a rendőrség is alkalmaz titkosszolgálati eszközöket. Ettől kezdve csupán a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatai, hatáskörei, szervezetei, irányítási viszonyai, a parlamenti ellenőrzése, a nemzetbiztonsági szolgálatok által alkalmazható intézkedések, illetve a titkos információgyűjtés törvényi szabályozását kell elővenni, hogy a *titkosszolgálatok közigazgatástani elemzésének normatív értelmezése* előttünk álljon. (DOBÁK)

Ráadásul szervezeti, szabályozási vonatkozásait tekintve is a rendészeti, rendvédelmi igazgatás kérdései jóval ismertebbek, oktatási illetve kutatási tematizációja sokkal kidolgozottabb, mint a nemzetbiztonsági igazgatásé. A nemzetbiztonsági szolgálatok alapkérdéseivel való megismerkedés a közigazgatástanon kívül feladatot biztosít az állam– és jogtörténeti, az alkotmánytani, a büntető– és büntető eljárási, továbbá a nemzetközi jogtudományi oktatás és kutatás számára is. (A nem jogi vonatkozású – szociológiai, pszichológiai, szervezéstani, politológiai stb. – vizsgálódási irányokat nem is említve.) A hatályos törvény rögzíti annak alapjait, ami a nemzetbiztonsági szolgálatok szabályozásának

jogrendszerbeli helye, illetve az államszervezetben betöltött státusa szempontjából különös jelentőséget tulajdonít a közigazgatástani vizsgálódásnak, hasonlóképpen e problémakör oktatásának. „Az Információs Hivatal, az Alkotmányvédelmi Hivatal, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, a Terrorrelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (a továbbiakban együtt: polgári nemzetbiztonsági szolgálatok), a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat a Kormány irányítása alatt álló, az ország egész területére kiterjedő illetékességgel rendelkező, önálló gazdálkodást folytató költségvetési szervek.” A szakirányú kutatások adóssága pedig – ami a titkosszolgálati kutatások egészére is érvényes – szembetűnő: „Ha számba vesszük a közigazgatási jog nemzetbiztonsági ágazatának elmúlt 15 évben megjelent publikációit, akkor arra a megállapításra juthatunk, hogy *ez a tárgy adekvát paradigmarendszerrel nem rendelkezik.*” (BALLA)

2.4. A titkosszolgálatok *biztonságpolitikai* megközelítésének sajátossága abból adódik, hogy miközben igyekezett a hadtudomány hagyományos körétől és diszciplínáitól távolodni, ezektől önállósodni, a *politológia és szociológia vizsgálati látásmódját valójában nem volt képes integrálni* módszertanába, legfeljebb csak a külső – katonai és polgári – hírszerzés illetve elhárítás vonatkozásában. Ennek a szemléletnek a pontos kifejeződése – egyben az irányzat további megerősítője is – a *biztonságpolitikai alapelvekről* hozott hatályos országgyűlési határozat. Ez szándéka szerint a hagyományos politikai és katonai tényezőkön túl magába kívánja foglalni a széles értelemben vett biztonság egyéb – gazdasági és pénzügyi, emberi jogi és kisebbségi, információs és technológiai, környezeti, valamint nemzetközi jogi – dimenzióit is, de a biztonság- és védelempolitikát – e komplexitási igény ellenére – mégis csupán a *külső biztonságot* átfogó módon értelmezi és praktikusán a honvédelemmel azonosítja.

Az alapelvek elfogadását követően kialakított nemzeti biztonsági stratégia bíztató előrelépésétől (azzal, hogy a belső stabilitást is a biztonság részének tekinti) függetlenül a kutatások többségében, de a sajtóban és a közfelfogásban is változatlanul uralkodó maradt a szemlélet, hogy amint a szuverenitás vonatkozásában sem tulajdonítanak jelentőséget a *társadalom és az állam belső hatalmi viszonyai* elsőbbségének, úgy a biztonság/biztonságpolitika vonatkozásában továbbra is csak a nemzetközi, katonapolitikai, *külső biztonsági* aspektusokat érzékelik. (DRUSZA)

## II. TEMATIKAI KÉRDÉSEK A TITKOSSZOLGÁLATOK POLITIKATUDOMÁNYI OKTATÁSÁHOZ

1. A titkosszolgálatok nyilván csak akkor és annyiban tarthatnak igényt a politikatudományok érdeklődésére, amikor és amennyiben maguk a szolgálatok valamilyen mértékben részei a

politikai reálfolyamatoknak. Nyilvánvaló, hogy titkosszolgálatok a mindenkori politika *eszközei*, esetenként viszont – a történeti és összehasonlító elemzések bizonyítékai szerint – annak *alakítóiként* is fellépnek. Ez a helyzet általában titkos, tehát láthatatlan, néha azonban nyilvános *politikaformáló* tevékenysége is láthatóvá válik. A politikai szempontból fontos titkosszolgálati tevékenységek politológiai elemzése azonban mégis várat magára. A szakmai reflexió elmaradása nem tudatos, sokkal inkább a hagyományos témakörökhöz való ragaszkodás a magyarázata. A titkosszolgálati politológiának a politikatudományok rendszerébe, azok tematikájába történő integrálódása egyelőre sem pozitív megerősítésben, sem kritikai elutasításban nem részesült. Ez egyszerűen annak a hiánynak a természetes következménye, hogy bármennyire is nyilvánvaló a jelenség politikai természete, ez az evidencia eddig észrevétlen, ezzel pedig reflektálatlan maradt a politológia számára.

A mindenkori titkosszolgálatok feladataik betöltése során tehát – némileg leegyszerűsítve – két vonatkozásban kerül(het)nek politika-közeli helyzetbe: a) a *hírigények megrendelői*, akik működésük irányait (állambiztonsági terminológiával: az ellenséges vonalat, a célcsoportokat, célszemélyeket) meghatározzák – maguk is *politikuskok*; b) a megszerzett információk a titkosszolgálatok – és végső soron a hírigények megrendelői – számára nem passzív adatok, hanem konkrét megelőző, elhárító cselekmények, intézkedések, operatív akciók kiindulópontjai, amelyekkel rejtetten a belső *társadalmi-politikai valóság* illetve a külső, *nemzetközi körülmények* meghatározott részeire kívánnak *célzott hatásokat* gyakorolni. A kérdés az, hogy a hatályos jogi szabályozás – feltéve, hogy adott titkosszolgálatok vonatkozásában egyáltalán létezik ilyen – milyen normatív háttérrel biztosít ehhez: azaz a jog ellenére, joghézagot kihasználva vagy éppen jogszerűen történik-e mindez.

A nemzetbiztonsági szolgálatok feladataik ellátása céljából *műveleti tevékenységet* folytatnak, amelynek során a nyílt és titkos információgyűjtés külső és belső engedélyhez kötött eszközeit és módszereit alkalmazzák. A műveleti tevékenység rendjét a *Műveleti Munka Szabályzata* tartalmazza, amely magában foglalja a titkos információgyűjtés belső eljárási és engedélyezési szabályait is. A hírforrások kiépítése időigényes, hosszabb távon, tervszerű műveleti tevékenységgel megoldható feladat. A műveleti munka keretében a belföldön jelentkező (megjelenő) veszélyfaktorokra és védendő objektumokra tekintettel *humánforrásokat* létesítenek, és a *titkos információgyűjtés* más – köztük operatív-technikai – eszközeit és módszereit alkalmazzák, *fedővállalkozásokat* hoznak létre, hogy munkatársai a nemzetbiztonsági szolgálatokon kívüli intézményeknél, szervezeteknél fedetten, vagy – adott esetben – nyíltan *munkaviszonyt* létesíthessenek. (BODA) Mindez világossá teszi, hogy a láthatónál, de még a sejthetőnél is *jóval szélesebb a titkosszolgálatok tényleges szerepe*,

tevékenységi köre, mintsem az egyszerű információgyűjtés, illetve a megszerzett adatok továbbítása.

2. Az áttekintett törvényi háttér, a normatív szabályozás önmagában nem világít rá olyan anomáliákra, amelyek a titkosszolgálatok politika-közeliségét közvetlenül megalapozná, igaz, olyan körülményekre sem, amelyek ezt eleve kizárnák. Ennek alapvető oka a jogilag nem szabályozott, illetve nem is szabályozható *politikai szféra jelenléte a kormányzati tevékenységben*. A nemzetbiztonsági tevékenységre ott és akkor van szükség, ahol és amikor *más állami szervek eszközszerrendszere nem elégséges* a nemzeti érdekek védelmére és érvényesítésére. A nemzetbiztonsági szolgálatok azonban kizárólag a törvény által kijelölt keretekben tevékenykedhetnek. E tevékenységük hatékonysága attól függ, hogy az milyen szorosan kapcsolódik a döntéshozók igényeihez. A szabályozás ugyanis abból indul ki, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok alapfeladatai közé tartozik a *kormányzati döntésekhez szükséges információk megszerzése és feldolgozása*. A hírigények minősített adatok, államtitkot képeznek, szigorúan titkos minősítésűek, hiszen azokból közvetlen következtetések vonhatók le a hírszerző szolgálatok konkrét tevékenységére vonatkozóan, így ez veszélyeztetheti a szolgálatok működésének biztonságát és eredményességét. A cél természetesen az, hogy a nemzetbiztonsági tevékenységnek ne pusztán aktuális döntéshozói igények kielégítését kelljen szolgálnia, hanem az ország biztonságpolitikájából következő, a nemzeti érdekérvényesítés „stratégiai céljait” is kövesse. Az *aktuális politikai igény és a stratégiai cél elhatárolása* viszont – mivel államtitokról van szó – gyakorlatilag *nem látható, nem ellenőrizhető* folyamat. Mindeközben a nemzetbiztonsági szolgálatoknak a mindenkori kormány iránti feltétlen *lojalitás* mellett kell működniük.

3. A döntéshozatal előkészítésének informális meghatározói szereplői általában az *információk szállítói*. A döntési folyamat előzetes befolyásolásának a lehetősége már akkor kialakulhat, amikor az információs részleg a hírigények részletes kidolgozását, az egyes relációkra való lebontását elvégzi. A *hírigények konkretizálása és a hírforrásokra való lebontása* is a műveleti részleg feladata. A beérkező „nyers” információnál vizsgálni kell, hogy a hírigények témakörébe eső információkat, adatokat tartalmazzak-e; mennyire időszerűek, forrásuk milyen közeli a döntéshozatali pontokhoz; az információ az elsődleges forrásától a hírszerző szolgálathoz való megérkezéséig (az információs csatornán) szenvedhetett-e torzulásokat stb. Az információ értékelésére kihatással vannak az adott témakört érintő, általánosan *elfogadott nézetek és az elemzők szubjektív ítéletei*. Fennáll annak a kockázata is, hogy a különösen magas újdonságértékkel rendelkező információk figyelmen kívül maradhatnak a feldolgozás során.

Közrejátszhat ebben a *konformizmus*: a szolgálat számára „kényelmetlen” jelenteni a kormány politikáját – adott vonatkozásban – megkérdőjelező vagy vezető politikai személyiséget negatívan érintő információkat. Így az információk szintetizálásának folyamatában az elemző óvatossága a *konkrétumok kiszűrésére, jelentős információk mellőzésére* vezethet, végül pedig az elkészült kormányzati tájékoztató jelentés alig haladja meg az adott témában általánosan ismert helyzetértékeléseket.

A hivatalos politika és az új információk tehát kölcsönhatásban vannak egymással. A hírszerzés tájékoztatóinak címzettjei, a felhasználók oldaláról is előfordulhat a hivatalos politikába, a *döntéshozó nézetrendszerébe nem illő információk figyelmen kívül hagyása*. A nemzetbiztonsági információk begyűjtésére a fentiek értelmében könnyen eredményezhet egyoldalú információs rendszert, „egycsatornás” hírfelhasználást a kormányzati tájékoztatásban. Elvileg csakis a „többcsatornás” kormányzati tájékoztatási rendszer alkalmas a hibás értékelések kiküszöbölésére, valódi döntési alternatíva kialakítására. Emellett a „többcsatornás” kormányzati tájékoztatási rendszer – elvileg – garanciát is jelenthet a döntéselőkészítés folyamatában a *döntéshozó tendenciózus tájékoztatásának kizárására*. Mindezek azonban a „jó” vagy „rossz” jogi szabályozás érvényességi területén túli gondjai a titkosszolgálatok potenciális politizációjának. Az valószínűnek látszik, hogy – amint az korábbi példák, valamint külföldi esetek nyomán tapasztalható – sem a tárgyalt államszociológiai, sem pedig a funkcionális összefüggéseit tekintve *semmilyen szabályozás automatikusan nem zárja ki a titkosszolgálatok politikaközeli, azt befolyásoló működésének lehetőségét*. Jogállami viszonyok között az alkotmányos garanciákon túl mindenképpen fokozott jelentőséget kell tulajdonítani a politikai hatalom önkorlátozására hatni képes demokratikus politikai kultúra kialakításának és működésének is.

4. A szélsőséges politikai szervezetek törekvései az alkotmányos rend tagadására, támadására vagy felszámolására irányulnak. A politikai szélsőség fogalma és hatótere a felforgató propagandától az erőszakos jogellenes cselekményeken keresztül a politikai hatalom megszerzésének kísérletéig terjedhet. A szélsőségek – figyelembe véve a tradicionális polgári demokráciák gyakorlatát (szólás-, gyülekezési-, egyesülési szabadságot) – önmagukban *jogi és politikai eszközökkel nem számolható föl*. Ugyanakkor kellő társadalmi, politikai és – a törvényesség keretei között tartott – hatósági figyelemmel, a nemzetbiztonsági munka eszközzrendszerével folytatott kontrollal olyan keretek között tarthatók, hogy ezek az alkotmányos rend gyakorlására közvetlen veszélyt ne nagyon jelenthessenek.

Ezért a Hivatalok – és elsősorban az Alkotmányvédelmi Hivatal – feladata, hogy megfigyelje az összes politikailag szélsőséges irányultságú csoportot, elemezze, értékelje tevékenységüket, és arról tájékoztassa a kormányt. Bűncselekmény alapos gyanúja esetén pedig büntetőeljárást kezdeményezhet az illetékes hatóságoknál. Tudható, hogy a kormányzati információigény megjelölése magába foglalja a Hivataloknak a potenciális veszély irányába való aktivizálását is. *Sajátos jelenségcsoportok különíthetők el a nyilvánosságot látott információk segítségével, amennyiben a Hivatalok látható tevékenységéből arra következtetünk, hogy (1) ezek az információigény megjelölése nyomán realizált elhárító tevékenység konkrét megnyilvánulásai, másrészt hogy (2) az egyes műveleti akciók csoportosítása alkalmas a Hivatalok tevékenységének fő irányait körvonalazni.* Ha tehát terminológiai szempontból nem is alkalmazzuk az „ellenséges csoport”, vagy az „ellenségkép” kifejezéseket, mégis joggal valószínűsíthető ilyen esetekben az antidemokratikus törekvéseket hordozó szubjektumok bizonyos halmazának megléte.

5. Minden, a titkosszolgálatokra vonatkozó szakmai vita termékeny hatással lehet a politológiai vonatkozású kutatás és oktatás kérdéseire is. Ennek tárgya már nem egyszerűen az önálló kutatás-oktatás pusztá léte, hanem annak tudomány-rendszertani helye, tematikájának és kutatásának esélyei, módszertani problémái, oktatásának lehetőségei, a megismerhetőség esélyei körül zajlanának. Ha magának a fentiekben körvonalazni kívánt témakörnek alakítanánk ki a struktúráját, abból a többször hangsúlyozott megállapításból kellene kiindulni, hogy a titkosszolgálatok elsősorban *a kormányzati-politikai döntéshozatalhoz való információszolgáltatásukkal, másfelől pedig műveleti tevékenységük visszacsatolási folyamataival lehetnek hatással a politikai rendszer egyéb szubjektumaira.* Ami tematikusan is leírhatja a vonatkozó kutatási modellt, hipotetikusán a következő témacsoportokat és elemeket tartalmazhatja (Révész 2007):

1. témacsoport – A titkosszolgálatok történeti, társadalmi meghatározottsága:

A titkosszolgálatok kutatásának tárgya, tudomány-rendszertani helye; A titkosszolgálatok valamint kutatásuk története; Történeti, politológiai, jogi, pszichológiai és összehasonlító módszerek a titkosszolgálatok kutatásában; Titkosszolgálati modellek összehasonlító elemzése; az adaptáció feltételei; A titkosszolgálatok politikai rendszerhez való viszonyának típusai; nézetek és irányzatok; Állami-politikai funkciók a titkosszolgálati stratégia kialakításában; A titkosszolgálatok viszonya az állami, politikai vezetéshez, az elithez, a pártokhoz és a társadalom különböző csoportjaihoz; A titkosszolgálatok tevékenységi irányai; nyílt és rejtett szerepe a politikai döntések meghozatalában, befolyásolásában; A diktatúrák

öröksége; a szolgálatok társadalmi megítélése, médiaképük; Integráció, globalizáció, információs társadalom: a posztmodernitás kihívásai a titkosszolgálatok tevékenységére.

## 2. témacsoport – A titkosszolgálatok szervezet, működési alapjai:

Az állam elleni bűncselekmények politikai természete, összehasonlító szabályozástörténetük; megelőzés, felderítés, megakadályozás; Az államtitok, szolgálati titok védelmének története alakulása, jelenlegi helyzete, szabályozása; A kormányzati információs igények forrásai, irányai; a kapott információk felhasználásának hatékonysága; Hivatalok információ-feldolgozó, -elemző és értékelő tevékenysége a kormányzati hírigényeket vonatkozásában; A minősített helyzetekben érvényesítendő kormányzati tervek; A szuverenitást veszélyeztető idegen titkosszolgálati tevékenységek, ezek felderítése és elhárítása; A fegyveres erők és a rendvédelmi szervek és a titkosszolgálatok terrorelhárító tevékenysége A nemzetbiztonságot veszélyeztető szervezett bűnözés, a terrorszervezetek, a jogellenes kábítószer- és fegyverkereskedelem, a tömegpusztító fegyverek felderítése; nemzeti, Európai Unió-s és globális feladatok Az állam működése szempontjából kiemelten fontos létesítmények; A fontos szervek és létesítmények titkosszolgálati védelme; A fontos és bizalmas munkakört betöltő személyek törvényben meghatározott körének nemzetbiztonsági védelmével és ellenőrzésükkel kapcsolatos tevékenység A Magyar Köztársaság érdekeinek érvényesítésére szolgáló tevékenység szervezésére és végrehajtására vonatkozó adatok.

## 3. témacsoport – A titkosszolgálatok operatív működése:

A titkosszolgálati eszközök, módszerek, eljárások irányai, alkalmazásuk hatékonysága; A titkosszolgálatok megelőző műveleti tevékenysége, annak szervezése; A titkosszolgálati információk értékelése, elemzése, feldolgozása; A titkosszolgálatok által létrehozott fedőintézmények; A titkosszolgálatok egymás közötti, az állami szervekkel, az önkormányzatok képviselőtestületeinek hivatalaival és intézményeivel, gazdálkodó és más szervezetekkel történő együttműködése; A titkosszolgálatokkal történő együttműködés típusai, módjai; az együttműködő személyek szociális összetétele; politikai szocializációs hátterük, értékrendszereik, attitűdjeik.

## 4. témacsoport – A titkosszolgálatok működésének technikai feltételei:

A titkosszolgálatok szervezet- és működéstörténete; jelenlegi helyzetük; A titkosszolgálatok feladatainak ellátásához szükséges technikai rendszerek és eszközök; A Hivatalok és szervezeti egységeik szervezeti és működési rendje, tevékenységüket szabályozó belső rendelkezések; A Hivatalok feladatainak ellátásához szükséges adatkezelés, a nyilvántartások rendszerei; az iratselejtezés; A Hivatalok szervezeti egységeinek költségvetése; A Hivatalok

nemzetközi együttműködése; A Nemzeti Biztonsági Felügyelet nemzetközi együttműködése;  
A titkosszolgálatok oktatási anyagai.

#### 5. témacsoport – a titkosszolgálatok állományának jellemzői:

A titkosszolgálatok állományának szociális összetétele; szocializáció, mobilizáció, értékrendszereik, attitűdjeik; A Hivatalok állományának társadalmi, politikai és szolgálati jövőképe; elfogadottság, legitimációs- és hivatástudat; A személyi állomány jövedelmi viszonyai, munkakörülményei; szervezeti, szolgálati és munkaviszonyaik; rekrutáció, karriertípusok, aspirációk; A személyi állománnyal kapcsolatos, büntető-, fegyelmi eljárások; Társadalmi, politikai feszültségek, konfliktusok megítélése, kezelése; a személyi állomány önképe, pszichés állapota.

#### ÖSSZEGZÉS

A fentiekben részletezett komplex oktatási modell kellő metodológiai módosításokkal más, kapcsolódó kurzusok tematikájának kidolgozásában is segédkezhet, így a felsőoktatásban – az állam- és jogtudományi, valamint a politológiai képzésen túl – szélesebb körben is felhasználható. Az ilyen irányú törekvéseknek az első jelei egyes tanrendekben már megmutatkoznak.

A fenti problémák fontosságát közel negyedszázados kutatói munkám tapasztalatai csak megerősítették. Kezdetben magam is a „könnyebb ellenállás” irányába igyekeztem tájékozódni és gyorsan kiderült, hogy a kommunizmus időszakának, a rendszerváltás előtti korszaknak nem csak az iratállománya viszonylag könnyebben elérhető, de magának a korabeli „ellenségnek” a nyilvánvaló kijelölése nagyban elősegíti a kutatási és a publikációs folyamatokat egyaránt. Az 1990 utáni évtizedek abban a kutatói „eufóriában” teltek el, hogy szinte minden nyilvánosságra került irat súlyosan érintett közismert személyeket vagy az áldozatok, vagy az elkövetők oldaláról, ezért a valódi kutatás örömét jobbra a botrányokkal járó leleplezések feletti pillanatnyi elégedettség pótolta az „iratvadászok” számára. Csak lassan következett be a felismerés, hogy a politikai felhangoktól függetlenül – amelyek többnyire a szolgálatok „átmentését” vizionálták –, valóban kimutatható a titkosszolgálatok hazai és nemzetközi történetében egy nagyfokú állandóság, kontinuitás. Ennek alapja az állam és a titkosszolgálatok történetileg tapasztalható egymásrautaltsága, benne azzal a sajátos viszonyal, amely a szuverenitás biztosításán keresztül összekapcsolja őket. A főhatalom statikus állandóságra törekvő volta ugyanakkor együtt jár a változó társadalmi, történeti mozzanatokhoz való folytonos alkalmazkodás kényszerével is. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a kontinuitás – diszkontinuitás elemeit az idővonalon, azt láthatjuk, hogy titkosszolgálat, mint „szakma” idővel

– mondhatni a modern társadalom kialakulásától számítva – egyre professzionálisabb lett, amely tulajdonsága lazítani tudta a főhatalom gyakorlóihoz, a politikusokhoz fűződött korábbi szoros viszonyt. A szakmai tudás birtokában már válogatni lehetett a felderítés és az elhárítás egyre összetettebbé váló eszközrendszerének alternatívái között és így a politikai irányítás távolabb került az operatív működés mindennapjaitól. A professzionalizáció természetesen nem tette, nem is tehetette politika-semlegessé a szolgálatok működését, de a célszemélyek, célcsoportok, ellenséges vonalak politikai megjelölésén túl az erők, eszközök és módszerek alkalmazása terén egyre inkább saját logikájuk és meggyőződésük szerint valósíthatták meg a kitűzött célokat. Mindez nem jelenti azt, hogy a csupasz hatalmi érdekek direkt megjelenésétől mentes lehetne a szolgálati munka. De itt is az arányokon múlik minden. Hiszen egy diszfunkcionális működésre kényszerült intézmény nem elsősorban saját magát veszélyezteti a kiszámíthatatlan változások negatív hatásaitól, hanem mindenekelőtt az válik kockázatosabbá, hogy vajon tevékenységének alapvető külső funkcióit el tudja-e még látni. Az ilyen irányú vizsgálódások mindenekelőtt abba az irányba terelik a kutatók figyelmét, hogy a korábbi politikai meghatározottságon túl vizsgálat tárgyává tehetők azok a szolgálati mozzanatok is, amelyekre eddig egyáltalán nem, vagy csak kevés figyelem fordult. Ilyen természetű kérdésfeltevés lehet például annak a kérdésnek az előtérbe helyezése, hogy amennyibe létezhet a szervezetek univerzális modellje, ez mennyiben határozza meg a nagyon speciálisnak tűnő szolgálati karaktert. Egy gondolat kísérlet nyomán a titkosszolgálatok csoportlélektani változásai mentén lehetett tapasztalni a nagyfokú konformitás-igény létezését, amely a belső struktúra stabilitásának a képét kivetítette a társadalmi környezet változatlanságának feltételezésére is. Ilyen irányokba lenne hasznos továbblépni a témakör kutatását illetően és az ehhez szükséges kutatói elkötelezettség esetleg a következő generációk kíváncsibb szereplőinek tudományos intencióit is ebbe az irányba tudják majd terelni.

#### FONTOSABB IRODALMAK JEGYZÉKE

ANGYAL Pál: Felségsértés. Királlysértés. Hűtlenség. Lázadás. Hatóságok büntetőjogi védelme. Budapest: Athenaeum, 1930.

ANDREW, Christopher – GORDIEVSKY, Oleg: KGB: The Inside Story of Its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev. Hodder – Stoughton, London – Sidney – Auckland – Toronto, 1990.

ANDREIDES Gábor – M. MADARÁSZ Anita – SOÓS Viktor Attila(szerk.): Diplomácia – hírszerzés – állambiztonság Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottság, 2018.

BARÁTH Magdolna: A szovjet tényező – Szovjet tanácsadók Magyarországon. Gondolat, Budapest, 2017.

BALLA Zoltán: Monográfia a rendészetről, Rejtjel, Budapest, 2016.

BÁLINT László: A hálózati nyilvántartás szereplői. Az államvédelmi és állambiztonsági hálózat nyilvántartása Szegeden és Csongrád megyében 1945-1990. Magánkiadás, 2017.

BARTHA Ákos: Populizmus, népiség, modernizáció: fejezetek a kelet-közép-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből. Magyar történelmi emlékek: értekezések. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2017.

BÉRES János (szerk.): Külföldi nemzetbiztonsági szolgálatok. Budapest, Zrínyi, 2018.

BÍRÓ Gáspár: Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába. Budapest: Osiris, 2003.

BODA József „Szigorúan Titkos!”? Nemzetbiztonsági almanach. A felderítés és hírszerzés, valamint a titkos információgyűjtés elméleti és gyakorlati kérdései, Zrínyi, Budapest, 2016.

BORHI László: Nagyhatalmi érdekek hálójában: az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig. Budapest, Osiris; MTA BTK TTI, 2015.

BUTLER, Rupert: A sztálini terror eszközei: CSEKA, OGPU, NKVD, KGB: 1917-től 1991-ig. Budapest, Gabo, 2008.

DAWISHA, Karen – PARROTT, Bruce (eds.): The Consolidation of Democracy in East-Central Europe. Authoritarianism in Post-Communist Societies. Cambridge Press, 1997

DEÁK József (szerk.): Cikkgyűjtemény az állam elleni bűntettek nyomozása köréből. BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség, Budapest. 1968.

DOBÁK Imre: A nemzetbiztonság általános elmélete. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet 2014.

DRUSZA Tamás (szerk.): A magyar elhárítás fejlődése. Tanulmányok a katonai és polgári nemzetbiztonsági elhárítás múltjáról, jelenéről, jövőjéről. Budapest, Dialóg Campus, 2019.

EDELMAN, Murray: A politika szimbolikus valósága. Budapest, L'Harmattan, 2004.

ERŐS Ferenc: Psziché és hatalom: tanulmányok, esszék. Budapest – Pozsony, Pesti Kalligram, 2016,

FARKAS Ádám: A fegyveres erőszak az államról és a jogról alkotott fogalmaink körében. Nemzeti Közszerológiai Egyetem, 2016

FINKEY Ferenc: A politikai bűncselekmények és a büntetőtörvénykönyv. MTA, Budapest, 1927.

FINSZTER Géza: Az állam elleni és a politikai jellegű bűncselekmények kriminológiája (Szakkriminológiai füzetek I. kötet) Rendőrtiszti Főiskola, 1979.

FLECK Zoltán – KRÉMER Ferenc – NAVRATIL Szonja – USZKIEWICZ Erik: Technika vagy érték a jogállam? – A jogállami értékek átadása és az előítéletek csökkentése a jogászok és a rendőrtisztek képzésében. L'Harmattan, Budapest, 2012.

HORVÁTH Ibolya – ZINNER Tibor – SZABÓ Győző – SOLT Pál – ZANATHY János (szerk.): Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1-5. k. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest), 1996.

HORVÁTH Zsolt – KISS Réka – SIMON István: Az állampárt biztonsága. Tanulmányok a belügy és a kommunista párt kapcsolatrendszeréről a Kádár-korszakban. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2019.

HOWARTH, David J.: Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies and Social Change. Manchester University Press, 2000.

HUNYADY György (szerk.): Történeti és politikai pszichológia. Budapest, Osiris, 1998.

- JENSEN, Carl J. – MCELREATH, David H. – GRAVES, Melissa: *Introduction to Intelligence Studies*. CRC Press, 2013.
- JOHNSON, Loch K. (ed.): *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*. Oxford University Press, 2010.
- KAPLAN, Fred: *Dark Territory: The Secret History of Cyber War*. Simon & Schuster. New York, 2016.
- KISS Péter (szerk.): *Magyar Kormányprogramok 1867-2002. I-II*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2004.
- KOVÁCH Imre (szerk.): *Hatalom és társadalmi változás: a poszt szocializmus vége: szociológiai tanulmányok*. Budapest, Napvilág, 2002.
- KOVAI Melinda: *Lélektan és politika: pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban, 1945-1970*. KRE; L'Harmattan Budapest, 2016.
- KÖNYÁNÉ KUTRUCZ Katalin – PETRIKNÉ VAMOS Ida: *Ügynöksorsok – Ügynök? Sorsok? – A hálózati lét sokfélesége és a megismerés korlátai*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017.
- KÖBEL Szilvia: *A politikai szabadságjogok korszakai Magyarországon: 1945-től napjainkig*. Budapest, Gondolat; Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2015.
- KÖRÖSÉNYI András: *Értelmiség, politikai gondolkodás és kormányzat*. Budapest, Osiris 2000.
- KRAHULCSÁN Zsolt: *Pártállambiztonság*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2020.
- KREKÓ Péter: *Tömegparanoia: az összeesküvés-elméletek és álhírek szociálpszichológiája*. Budapest, Athenaeum, 2018.
- LASSWELL, Harold D.: *The Future of Political Science*. Atherton Press, New York, 1963.
- L. BALOGH Béni (szerk.): *Fejezetek a magyar közigazgatás történetéből 1945-1990*. Magyar Kormánytisztviselői Kar – Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2019.
- LOWENTHAL, Mark M.: *Intelligence: From Secrets to Policy*. CQ Press, Washington, 2008.
- NEAL, Andrew W.: *Security as Politics: Beyond the State of Exception*. Edinburgh University Press, 2019.
- MCQUAIL, Denis: *A tömegkommunikáció elmélete* Osiris, Budapest, 2015.
- M. MADARÁSZ Anita – SÁRINGER János – SOÓS Viktor Attila (szerk.): *Iratok a Magyar Külügyminisztérium történetéhez. 1951-1984; 1985-1993. I-IV*. Balassi, Magyar Napló 2014-2015.
- ÖTVÖS István (szerk.): *A dolgozó népet szolgálták? – Fegyveres testületek és pártirányításuk a szocializmusban*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2018.
- PABIS Eszter (szerk.): *Az erőszak reprezentációi*, Debreceni Egyetemi K. Debrecen, 2015.
- PÁL Gábor (szerk.): *A politika világa a politikatudomány szemével*. Dialóg Campus, Budapest, 2019.
- PALLOS László: *Reménykeltők: az 1945 utáni "illegális" katolikus politikai szervezkedések*. – Budapest. Püski, 2007.
- PETROV, Petre – RYAZANOVA, Lara: *The Vernaculars of Communism: Language, Ideology and Power in the Soviet Union and Eastern Europe*. Routledge Studies in the History of Russia and Eastern Europe, Routledge. London – New York, 2014.

PERSAK, Krzysztof – KAMIŃSKI, Łukasz (eds.): A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe, 1944–1989", Warsaw: IPN, 2005.

POKORNY Hermann: Emlékeim: a láthatatlan hírszerző. Budapest, Petit Real, 2000.

POPPER Péter: Titok, elhallgatás, őszinteség. Budapest, Saxum; InfoMed, 2004.

PRUZSINSZKY Sándor: Hatalom és hóhérbárd: felségvédelmi perek az újkori Európában, 1534-1938. Budapest, Argumentum, 2009.

RAINER M. János: Bevezetés a kádárizmusba. 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete – L'Harmattan, Budapest, 2011.

RÉVÉSZ Béla: A titkosszolgálatok a politikában és a politológiában. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2007.

RÉVÉSZ Béla: A titkosszolgálati témakörök politikatudományi oktatásának lehetőségeiről. Nemzetbiztonsági Szemle 2018. 3.

ROLINGTON, Alfred: Hírszerzés a 21. században – a mozaikmódszer. Antall József Tudásközpont, Bp, 2017.

SNIDER, L. Britt: The Agency and the Hill: CIA's Relationship with Congress, 1946-2004. The Center for the Study of Intelligence, Washington, 2008.

SOÓS Viktor Attila – SZABÓ Csaba – SZIGETI László (szerk.): Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban: tanulmánykötet. Budapest, Luther, 2010. 398 p.

STERNBERG, Robert J. – KAUFMAN, Scott Barry: The Cambridge Handbook of Intelligence. Cambridge University Press, 2011.

SZABÓ Márton A közügy politikaelmélete Nemzeti Közszerológati Egyetem, Budapest, 2014.

VOEGELIN, Eric: Új politikatudomány. Nemzeti Közszerológati Egyetem, Molnár Tamás Kutató Központ, Budapest, 2014.

TABAJDI Gábor: Budapest a titkosszolgálatok hálójában 1945-1989. Jaffa, Budapest, 2015.

ZENTAI Violetta (szerk.): Politikai antropológia. Budapest, Osiris; Láthatatlan Kollégium, 1997.

ZINNER Tibor – KAHLER Frigyes: Megfogyva és megtörve: évtizedek és tizedelések a jogászvilágban, 1918-1962. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2005.